

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

РІВЧАЧЕНКО О. А.,

ад'юнкт

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98:343.347

**ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ВІДКРИТИХ
ЗА ФАКТОМ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН**

У статті визначені особливості призначення експертиз у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом незаконно обігу обладнання для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин. Надано перелік питань, які доцільно ставити перед різними видами експертиз у вказаних провадженнях.

Ключові слова: експертиза, спеціаліст, експерт, незаконний обіг наркотиків, обладнання для виготовлення наркотиків.

В статье определены особенности назначения экспертиз по уголовным производствам, открытым по фактам незаконного оборота оборудования для изготовления наркотических средств и психотропных веществ. Подан перечень вопросов, которые целесообразно ставить перед различными видами экспертиз в указанных производствах.

Ключевые слова: экспертиза, специалист, эксперт, незаконный оборот наркотиков, оборудование для изготовления наркотиков.

In the article features of appointment expertise in criminal proceedings on illegal turnover of equipment used for drug and psychotropic substances manufacturing. Provided a list of issues which should be put to different types of expertise in these proceedings.

Key words: expertise, specialist, expert, illegal drug trafficking, equipment for drug manufacturing.

Вступ. Для повного, всебічного та об'єктивного досудового слідства у кримінальних провадженнях важливе значення має вмiле використання слідчими різних спеціальних знань. Ще основоположник криміналістики Г. Гросс наголошував на важливості спеціальних знань у встановленні об'єктивної істини та широких можливостей дослідження «реальних доказів» завдяки ним [1].

Виходячи з практики розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин, та враховуючи специфіку таких злочинів, без застосування спеціальних знань ефективно встановлення істини у вказаних кримінальних провадженнях здійснити практично неможливо. Особливий інтерес із боку науковців викликають питання щодо особливостей призначення експертиз у вказаних кримінальних провадженнях. Не дивлячись на те, що на сьогодні існують досить ґрунтовні роботи, присвячені проблематиці призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом незаконного обігу обладнання, яке використовувалося для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин,

вказане питання залишається ще не достатньо дослідженим, відповідно вказана проблема є досить актуальною і потребує додаткового наукового вивчення.

Проблематиці, пов'язаній з підготовкою та призначенням судових експертиз, присвячені праці значної кількості вчених, зокрема, Р.С. Белкіна, П.Д. Біленчука, В.К. Весельсько-го, В.Г. Гончаренка, А.В. Іщенко, Т.В. Каткової, В.О. Коновалової, В.К. Лисиченка, І.М. Лузгіна, Б.В. Романюка, М.Г. Щербаковського, В.Ю. Шепітька та інших.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні питань, які ставляться на експертизу у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом незаконного обігу обладнання для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин.

Результати дослідження. Загальний процесуальний порядок залучення експерта та призначення й проведення експертиз регламентується статтями 69, 70 та 242-245 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) і Законом України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року [2-3]. Порядок відібрання зразків із речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 КПК України). Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими статтею 241 КПК України.

Для початку зазначимо, що у кримінальному провадженні щодо злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів криміналісти вважають за доцільне призначати різного роду експертизи: експертиза наркотичних засобів, судово-фармакологічна, агротехнічна, судово-ботанічна, хіміко-технологічна, медико-наркологічна, судово-психіатрична та ін. (В.Ю. Шепітько) [4, с. 373]; судово-хімічні та судово-біологічні (М.Ю. Фонарьов) [5, с. 153]; наркологічні, криміналістичні, хімічні, ботанічні, медичні, психіатричні (М.І. Скригонюк) [6, с. 369]; криміналістична, судово-медична, хімічна, судово-фармакологічна, агротехнічна, психіатрична (М.В. Салтевський) [7, с. 372]; комплексну судову психолого-психіатричну експертизу (В.Я. Марчак, В.І. Руляков) [8, с. 38–39] тощо.

Таким чином, під час проведення досудового розслідування щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів можуть призначатися такі експертизи: 1) хімічна (хіміко-фізична) експертиза наркотичних засобів, судово-хімічна; 2) судово-медична (наркологічна, медико-наркологічна); 3) криміналістичні: судово-почеркознавча, трасологічна, дактилоскопічна; 4) судово-психіатрична; 5) комплексна судова психолого-психіатрична; 6) судово-фармакологічна; 7) агротехнічна; 8) судово-ботанічна; 9) хіміко-технологічна; 10) судово-біологічна; 11) судово-технологічна; 12) інженерна (комплексна інженерно-криміналістична).

Виходячи із особливостей кримінальних проваджень щодо незаконного обігу обладнання для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин, призначення судових експертиз є обов'язковим та є найбільш інформативною формою застосування спеціальних знань. Сутність судової експертизи полягає в дослідженні експертом представлених у його розпорядженні слідчим об'єктів і матеріалів, які були виявлені останнім у ході здійснення тих чи інших слідчих (розшукових) дій з метою встановлення фактичних обставин, що мають значення для проведення досудового розслідування по кримінальним правопорушенням вказаної категорії, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Разом із тим, як свідчить практика розслідування злочинів даної категорії, при призначенні експертизи у кримінальних провадженнях за фактом незаконного обігу обладнання, яке використовується для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин, виникають труднощі при формулюванні питань на вирішення експертизи. У постановках про призначення судових експертиз трапляються нечітко сформульовані питання, правові або ті, що не входять до компетенції експерта. Як правило, вказане відбувається тому, що слідчі, виходячи з диспозиції статті 313 Кримінального кодексу України, вважають, що експертиза надасть їм відповідь на таке питання: «Чи призначене вилучене обладнання для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів?» або навіть ставлять формулювання: «Че є вилучене обладнання спеціально призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних ре-

човин або їх аналогів?». У результаті цього експерт або у письмовій формі відмовляє у проведенні експертизи, мотивуючи тим, що вказані питання не входять до його компетенції, або дещо редагує такі питання, що в подальшому може не задовольнити орган, який призначав експертизу, виходячи з того, що у процесі незаконного виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин може використовуватися будь-яке обладнання та інструменти, і мета створення та застосування такого обладнання у природі завжди різна.

Питання, що виникають при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом обладнання для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин, можуть відноситися до різних галузей знань. Тому, виходячи із можливостей експертиз та об'єктів, які надсилаються на експертизу, у межах науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 [9], можна виокремити такий перелік основних питань, що ставляться на вирішення експертиз щодо вилученого обладнання, яке можливо використовувалось чи могло використовуватись для виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин. Зупинимось на деяких із них.

Судово-хімічна експертиза може надати відповідь на такі питання щодо вилученого обладнання:

– Чи мають представлені на дослідження об'єкти спеціальне хіміко-технологічне призначення, якщо так, то яке саме?

– Чи могли використовуватися представлені на дослідження об'єкти (предмети) для рафінування, екстракції або для інших дій, в результаті яких відбувається перетворення наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів на готові до використання форми наркотичних засобів чи психотропних речовин?

– Чи є на представлених об'єктах (предметах) сліди (залишки, нашарування) наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або інших речовин, якщо так, то яких саме?

– В якості чого в процесі виготовлення наркотичного засобу чи психотропної речовини могла бути використана частина обладнання, надана на експертизу?

У свою чергу шляхом проведення технологічної експертизи можуть бути з'ясовані обставини використання обладнання для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин. На вирішення технологічної експертизи можуть бути винесені такі запитання:

– Чи відповідає кількість і склад витраченої сировини кількості продукції, яку вироблено за вказаний період часу?

– Чи за єдиною технологією виготовлені надані на дослідження наркотичні засоби чи психотропні речовини?

– Чи можна на виявленому обладнанні і з використанням виявленої сировини і реактивів одержати наркотичний засіб чи психотропну речовину з певною структурною формулою?

– Якщо так, то який механізм даного процесу, які реактиви і сировина необхідні для його здійснення, які відходи можуть мати місце при цьому?

– Яка продуктивність обладнання для одержання речовини за певною структурною формулою?

Разом із тим доказування використання обладнання з метою незаконного виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин у кримінальних провадженнях зазначеної категорії можливе і за вилученими іншими речовинами, для чого на експертизу ставляться такі питання:

– Чи містять представлені на дослідження об'єкти наркотичні засоби, психотропні речовини або прекурсори, якщо так, то які саме, яка їхня вага, об'єм?

– Чи належить наданий на дослідження об'єкт до наркотичних засобів чи психотропної речовини, та спосіб його виготовлення (фармацевтичною промисловістю, аптекою, кустарним способом)?

– Чи мають вилучені в різних місцях або в різних осіб наркотичні засоби, психотропні речовини або прекурсори загальне джерело походження (однакові фізико-хімічні показники, якісний та кількісний склад)?

– Чи виготовлені представлені на дослідження наркотичні засоби або психотропні речовини за єдиною технологією?

– Який спосіб, яка технологія та інші характеристики кустарного виробництва наркотичних засобів та психотропних речовин?

– Чи використовувалася представлена на дослідження рослинна маса для виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин? Чи є в ній сліди наркотичних засобів чи психотропних речовин? Якщо так, то яких саме?

– Чи є представлені на дослідження об'єкти відходами виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин? Якщо так, то яких саме?

– Який вміст наркотикоактивних компонентів у представлених на дослідження речовинах?

– Чи є серед представлених на дослідження об'єктів хімічні речовини, що використовуються під час виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин (яких саме), якщо так, то які і на яких стадіях вони використовуються?

Якщо в процесі кримінального провадження буде встановлено, що наркоділки перепайвали головки ампул із наркотичними засобами та психотропними речовинами, на вирішення трасологічної експертизи доцільно поставити такі питання:

– Яким шляхом (заводським чи кустарним) запаяні головки представлених ампул?

– Чи мала місце перепайка, якщо так, то яким шляхом вона проводилася (кустарним чи промисловим)?

Причетність особи до незаконного виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин може підтверджуватись дактилоскопічною експертизою, зокрема, за наявними відбитками слідів рук на обладнанні та інших предметах, які вилучені під час огляду чи обшуку місць (приміщень), де можливо використовувалось чи зберігалось обладнання для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин. З цією метою на вирішення дактилоскопічної експертизи можуть ставитись такі запитання:

– Чи є на представлених об'єктах відбитки папілярних ліній і чи придатні вони для ідентифікації особи?

– Чи не залишені відбитки папілярних ліній конкретною особою (особами)?

– Якою рукою (лівою чи правою) і якими пальцями залишені сліди на місці події?

– Чи належать сліди одному чоловіку чи декільком?

Особливе значення для доказування причетності осіб до виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин на відповідному обладнанні можуть мати результати біологічної експертизи. Зокрема, така експертиза вирішує питання щодо наявності на наданих для дослідження обладнанні, інструментах, інших предметах (наприклад, протигазах, респіраторів тощо) біологічних слідів, які можливо були залишені особами під час їх використання. До таких питань належать:

– Чи є біологічні сліди на наданих для дослідження предметах (протигазах, респіраторах, одягу), якщо так, то які і їх групова належність?

Разом із тим не треба обмежуватись дослідженням лише обладнання, на якому могли виготовляти наркотичні засоби та психотропні речовини. Про обізнаність особи про способи виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин можуть свідчити і вилучені рукописи, які були вилучені у підозрюваного або на місці скоєння кримінального правопорушення.

Якщо затриманий під час допиту дав пояснення щодо вилучених рукописів, за якими він здійснював незаконне виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, детально виклав алгоритм використання вилученого обладнання для виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, а також надав методіку їх синтезу, то за показами, зафіксованими у протоколі, можна поставити на вирішення технологічної експертизи такі питання:

– Чи є в рукописах описи методик виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин, якщо так, то яких саме?

– Чи можливе виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин згідно з описом?

– Чи можливе використання обладнання для виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин згідно зі схемами та описами їхнього отримання, які викладені в протоколі допиту підозрюваного?

Судово-почеркознавча експертиза призначається за рукописами текстів, авторство яких необхідно в ідеалі встановити. Необхідність проведення такої експертизи виникає тоді, коли при огляді обладнання були знайдені конспекти з описом технологічного процесу виготовлення окремих видів наркотичних засобів або психотропних речовин, чи опис створення або функціонування обладнання з виготовлення вказаних речовин.

Ідентифікаційні завдання, пов'язані з установленням конкретного виконавця тексту або виконання однією особою різних текстів, окремих фрагментів тексту. З метою вирішення цих завдань на експертизу ставляться такі питання:

– Ким із конкретних осіб виконаний рукописний текст або його частина?

– Ким із конкретних осіб виконані цифрові записи?

– Чи виконані тексти різних документів або різні частини одного документа однією особою?

Класифікаційні завдання передбачають установлення за допомогою почерка властивостей особи, характерних для певної групи людей. Для вирішення завдань цієї групи на експертизу можуть поставлені такі питання:

– Особою якої статі написано текст документа?

– Якого віку виконавець рукопису?

– Яка загальна соціально-демографічна характеристика виконавця – автора даного рукопису: місце формування письмових навичок, рідна мова, професія?

Діагностичні завдання передбачають встановлення часу та умов виконання конкретного рукопису, стану виконавця. Під час вирішення діагностичних завдань на експертизу можуть бути поставлені такі питання:

– Чи виконано текст зміненим почерком (скорописним, друкованим, незвичною рукою)?

– Чи було виконано текст із наслідуванням почерку певної особи?

– Чи виконано рукопис за незвичайних обставин: поза межами зорового контролю, в незвичайній позі, під час руху тощо?

– Чи було виконано у незвичайному стані, під час захворювання, травми, стомлення, сп'яніння, хвилювання тощо?

– Який час минув після виконання тексту (при значному розриві часу)?

У разі виявлення під час проведення слідчих (розшукових) дій за місцем вчинення злочину, місцем роботи, проживання чи в інших місцях комп'ютерного обладнання, засобів зберігання інформації, програмних продуктів, які можливо використовувались для збору в мережі Інтернет інформації (даних) про незаконні операції з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами, обладнання для їх незаконного виготовлення чи підтримання зв'язку для вчинення протиправних діянь, може бути призначена експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Головними завданнями такої експертизи є установлення технічного стану комп'ютерно-технічних засобів, установлення обставин, пов'язаних із використанням цих засобів, інформації та програмного забезпечення з метою незаконного обігу обладнання для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин, виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях, а також установлення відповідності програмних продуктів певним параметрам. На експертизу можуть бути поставлені такі питання:

– Чи міститься на даному носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і якщо так, то яка саме?

– Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача?

- Чи здійснювались спроби знищення зазначеної інформації?
- Чи піддавався досліджуваній накопичувач певним процедурам із метою знищення інформації?
- Чи розроблена зазначена інформація на цьому комп'ютері або перенесена з іншого носія?
- Яким чином інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія)?
- Яка технологія та хронологія створення електронного документа (зазначити електронний документ та певний зміст)?
- Яка дата та час створення (друку, видалення, занесення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст)?

Висновки. Підводячи висновки, зазначимо, що жоден із доказів незаконних дій з обладнанням для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин не має безперечної доказової сили та переваги над іншими. Тільки сукупність усіх доказів, які виявлені та отримані шляхом професійно здійснених дій слідчими (професійне проведення огляду місця подій, обшук місця, де використовувалося обладнання, фіксація слідів злочинної діяльності, ретельне пакування та доставляння зразків для проведення експертизи, наявність зізнання підозрюваного), експертами та іншими учасниками кримінального провадження, дають можливість довести вину особи, яка незаконно використовувала обладнання для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин.

Вказаний вище перелік питань, які можуть бути винесені на експертизу в ході досудового розслідування кримінальних проваджень за фактом вчинення протиправних дій з обладнанням для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин, не є вичерпним. У залежності від обставин на експертизу можуть виноситись інші питання чи призначатись інші експертизи.

Список використаних джерел:

1. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Пер. с нем. с 4 доп. изд. Л. Дудкина и Б. Зиллера. – СПб., 1908. – XXVII. – 1040 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К.: Центр навч. л-ри, 2012. – 292 с.
3. Про судову експертизу: Закон України № 4038-ХІІ від 25 лютого 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28 (12.07.94). – Ст. 232.
4. Керівництво з розслідування злочинів: наук.-практ. посіб. / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х.: Одиссей, 2009. – 960 с.
5. Фонарев М.Ю. Досудебное производство по делам о преступлениях, связанных с незаконным оборотом наркотиков, осуществляемое органами дознания (организационные и уголовно-процессуальные вопросы): дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М.Ю. Фонарев. – М., 2004. – 226 с.
6. Скригонюк М.І. Криміналістика : [навч. посіб.] / М.І. Скригонюк – К. : Київський університет, 2004. – 518 с.
7. Салтевський М.В. Криміналістика: [підруч.] : у 2 ч. / М.В. Салтевський. – Ч. 2. – Харків: Консум, 2000. – 528 с.
8. Марчак В.Я. Проблемні питання, які виникають під час розгляду судами кримінальних справ, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : [навч.-метод. посіб.] / В.Я. Марчак, В.І. Руляков. – Чернівці: Колір-Друк, 2007. – 110 с.
9. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у ред. наказу Міністерства юстиції України від 29.12.2006 № 1265) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002. – № 7: Судові експертизи в Україні. – С. 39–82.

